

УДК 355.4:159.924



С. А. Волошко



Р. В. Васильченко

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЧАСТИН НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Волошко Сергій Анатолійович,

доктор філософії з державної безпеки,

<https://orcid.org/0000-0001-6717-7204>, e-mail: voloshko70-2010@ukr.net,

Національна академія Національної гвардії України

Васильченко Руслан Володимирович,

кандидат філософських наук,

<https://orcid.org/0000-0002-8854-1252>, e-mail: vasilchenkoryslan2020@gmail.com,

Національна академія Національної гвардії України

Анотація. У статті розглянуто ключові проблеми, що впливають на формування морально-психологічного стану військовослужбовців у сучасних умовах. Особливу увагу приділено аналізу сутності поняття «морально-психологічний стан», визначенню його місця в системі морально-психологічного забезпечення у Збройних Силах України, Національній гвардії України, а також сукупності морально-бойових властивостей, що є фундаментом морально-психологічного стану особового складу та визначають його поведінку під час бойових дій, окреслено їхній вплив на формування стійкості, мотивації та психологічної готовності військовослужбовців до виконання службово-бойових завдань.

Ключові слова: Сили безпеки і оборони України, Збройні Сили України, Національна гвардія України, робота з особовим складом, морально-психологічне забезпечення, морально-психологічний стан.

Вступ

Форми та способи ведення бою постійно змінюються, а озброєння й техніка стають дедалі складнішими та потужнішими. Проте ключовим чинником успіху за будь-яких умов – і в мирний час, і під час бойових дій – завжди є людина. У період реформування та сталого розвитку Національної гвардії України (НГУ) проблема людського чинника не втрачає своєї актуальності. Відповідно, і питання формування здорового морально-психологічного стану (МПС) у військовому колективі є таким, що потребує свого вирішення.

Із початком повномасштабного вторгнення загострилися суперечності між потребою в ефективному морально-психологічному забезпеченні (МПЗ) – складовій всебічного забезпечення, спрямованій на розвиток, збереження та відновлення МПС особового складу складових Сил безпеки і оборони України під час їхніх спільних дій, – і чинними нормативно-правовими актами, що визначають різні підходи до роботи з особовим складом та організації психологічного забезпечення в умовах правового режиму воєнного стану.

На сьогодні в науковій літературі значну увагу приділено методикам оцінювання МПС військовослужбовців. Розв'язанню цього питання присвячено низку наукових праць (Варій, 1996; Московчук, 1997; Приходько, 2015; Мась, 2017), предметом розгляду яких є МПС військовослужбовців як критерій ефективності МПЗ застосування військ.

У Положенні про організацію роботи з особовим складом у Національній гвардії України (наказ командувача НГУ від 05.11.2021 № 515) визначено, що МПС особового складу військових частин (підрозділів) – якісна визначеність особистості, колективу, ситуаційний стан духовної, моральної, ідеологічної налаштованості, військово-професійної готовності та психологічної здатності військовослужбовців виконувати завдання за призначенням (Положення про організацію роботи..., 2021, с. 3). Нині практичні механізми забезпечення МПС, що є невід’ємним складником бойового потенціалу військових частин, залишаються актуальними та потребують подальшого наукового і прикладного опрацювання.

Мета роботи – всебічний аналіз проблем формування МПС військовослужбовців частин НГУ, визначення основних чинників, що на нього впливають, окреслення актуальних проблем і тенденцій у цій сфері, а також обґрунтування шляхів підвищення ефективності МПС особового складу в умовах сучасних викликів у секторі безпеки і оборони.

Матеріали та методи дослідження

У сучасній науковій літературі та нормативно-правовому полі відсутній єдиний підхід до визначення категорії «морально-психологічний стан» військовослужбовця, що зумовлює різноманітність трактувань цього поняття. Така неоднозначність ускладнює формування уніфікованих критеріїв і показників його оцінювання. Унаслідок цього у Збройних Силах України (ЗСУ), НГУ, інших військових формуваннях і центральних органах виконавчої влади під час оцінювання МПС особового складу та рівня його готовності до виконання завдань за призначенням застосовують широкий спектр методів і методик, які розглянуто та систематизовано в роботі авторського колективу у складі І. Приходька, С. Волошка, К. Гунбіна, В. Воробйова (Приходько, Волошко, Гунбін, та Воробйов, 2019). Наявні розбіжності, дублювання положень та різні інтерпретації понятійного апарату у сфері МПС безпосередньо впливають на процес формування МПС військовослужбовців. Такі невідповідності знижують якість міжвідомчої взаємодії, створюють перешкоди для реалізації узгоджених заходів психологічної підтримки та ускладнюють формування єдиної державної політики у сфері зміцнення морально-психологічної стійкості особового складу.

Результати

У статті здійснено теоретичний аналіз наукових підходів до проблеми формування МПС військовослужбовців, а також проаналізовано чинну систему роботи з особовим складом НГУ. Окреслено основні проблеми, що виникають у процесі формування МПС військовослужбовців. З огляду на специфіку завдань, покладених на підрозділи сектору безпеки і оборони держави, обґрунтовано необхідність удосконалення підходів до МПС та визначено можливі шляхи підвищення його ефективності.

Згідно з Доктриною з планування розвитку в Національній гвардії України (наказ командувача НГУ від 01.03.2023 № 150), передбачається комплексне вдосконалення військового формування як складової сектору безпеки і оборони держави (Доктрина з планування розвитку..., 2023). Ключовими засадами цього процесу є визначення принципів, основних напрямів і цільових показників функціонування НГУ, зокрема модернізація озброєння та військової техніки. Серед пріоритетних завдань визначено формування та розвиток нових підрозділів з огляду на сучасний бойовий досвід, а також підвищення ефективності виконання правоохоронних функцій, включно із захистом об’єктів критичної інфраструктури та забезпеченням громадського порядку. Це сприятиме формуванню військового формування, що характеризується високим рівнем професійної підготовки, сучасним рівнем оснащення, належним всебічним забезпеченням, раціональною чисельністю, мобільністю та багатофункціональністю, а також відповідатиме підходам, притаманним європейській моделі розвитку сил безпеки і оборони, без створення надмірного навантаження на державу. Водночас ефективність зазначених трансформацій значною мірою визначається людським чинником, насамперед рівнем моральної стійкості, професійної компетентності та психологічної готовності особового складу.

У сучасних умовах повномасштабної збройної агресії проти України, тривалій напруженості в суспільно-політичній сфері та зростання зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці – зокрема активізації диверсійно-терористичної діяльності – потреба в ефективному й оперативному реагуванні стає ще більш актуальною. Ці чинники безпосередньо впливають на характер виконання НГУ покладених на неї завдань та визначають необхідність удосконалення форм і способів її роботи відповідно до реалій сьогодення. Зберігається потреба в подальшому підвищенні спроможності Національної гвардії щодо виконання визначених функцій, що узгоджується із положеннями пункту 5 статті 18 Закону України «Про національну безпеку України», якою визначено роль НГУ як важливої складової сектору безпеки і оборони, що поєднує правоохоронну діяльність та участь в обороні держави (Про національну безпеку..., 2018). У зв'язку із цим НГУ має перебувати в постійній бойовій готовності та мати відповідний бойовий потенціал. Основу цього потенціалу складають матеріальна і духовна сторона. Однак матеріальна перевага не так важлива, як моральна. Для армії більш небезпечним є низький моральний стан військ, ніж нестаток боєприпасів (Панок та ін., 2023). Історія війн і воєнних конфліктів знає чимало прикладів, коли результат бою вирішувала не перевага над противником у живій силі та бойовій техніці, а високий МПС особового складу як результат ефективного здійснення МПЗ життєдіяльності військ. Головним критерієм ефективності системи МПЗ у бою є вірогідність (ступінь можливості) досягнення морально-психологічної переваги над супротивником і створення тим самим необхідних морально-психологічних передумов для успіху бою за умови заданих параметрів витрат часу та матеріальних ресурсів. Високий МПС військ є чинником, що може перетворити поразку на перемогу. Армія зберігає свою боєздатність доти, доки особовий склад не визнає поразку, оскільки поразка є результатом оцінки ситуації, а не фізичним станом.

У цьому контексті актуалізується питання проведення вивчення МПС військовослужбовців підрозділів з метою якісного відбору й комплектування особовим складом та їхньої подальшої ефективної діяльності. Це зумовлює нагальну потребу у формуванні в особового складу емоційно-вольової стійкості, що забезпечує здатність протистояти небезпеці та витримувати негативний емоційний і фізичний вплив бойової обстановки на психіку військовослужбовця, а також виробити психічну надійність, що забезпечує збереження активності та високий рівень результативності діяльності військовослужбовця в складних умовах виконання службово-бойового завдання.

Взявши за основу низку підходів до структури особистості Г. С. Костюка та В. О. Сухомлинського (Мірошник та ін., 2019), спираючись на запропоноване визначення, МПС можна визначити як цілісну інтегральну сукупність морально-бойових властивостей (моральних, військово-професійних, психологічних тощо), або складових ціннісно-мотиваційної, військово-професійної та психофізіологічної природи, які визначають ступінь сформованості МПС особового складу та впливають на його поведінку в конкретних умовах обстановки під час виконання завдань (рисунок 1).



Рисунок 1 – Структурні елементи морально-психологічного стану та моделі поведінки особового складу

Слід зазначити, що військова педагогіка відносить до складу морально-бойових якостей також фізичні характеристики, які відображають рівень фізичного розвитку та тренуваності військовослужбовців, а також їхню здатність витримувати значні навантаження, характерні для сучасних бойових умов. Водночас, зважаючи на специфіку військової служби, фізичні якості доцільно розглядати як військово-професійні, оскільки недостатній рівень фізичної підготовки може визначати військовослужбовця як професійно непридатного.

Отже, морально-бойові властивості особистості, що формують МПС особового складу та впливають на його поведінку в бойових умовах, умовно поділяють на три основні групи: моральні, військово-професійні та психологічні. Ці групи взаємопов'язані та доповнюють одна одну, водночас кожна характеризується власними специфічними особливостями.

Моральні властивості характеризують моральну орієнтацію особи, риси її характеру, світогляд, ідеали та соціально корисні інтереси військовослужбовця. Вони охоплюють почуття обов'язку, патріотизм, негативне ставлення до ворога, відповідальність за захист Батьківщини та здобутків демократії, почуття честі, колективізму, взаємопідтримку тощо. У структурі морально-бойових властивостей ключове місце посідає світогляд військовослужбовця, який визначає спрямованість і зміст інших компонентів. Фундаментом цього світогляду є переконаність у необхідності та справедливості своєї бойової діяльності. Встановлено, що більшість взаємозв'язків між якостями військовослужбовця є двосторонніми: одні прояви не лише залежать від рівня розвитку інших, але й самі впливають на їхнє формування. Водночас тип зв'язку – прямий чи обернений – залишається стабільним. Це свідчить про внутрішню взаємообумовленість поведінкових компонентів військовослужбовця, а відповідно – і про їхню здатність частково компенсувати один одного. У контексті військової служби це означає, що коли змінюються зовнішні обставини чи окремі складові мотиваційно-поведінкового комплексу (наприклад, зовнішні стимули, умови служби, моральний клімат), інші компоненти здатні підсилити або пригамувати цей вплив, зберігаючи загальну спрямованість поведінки. Таким чином, стабільність і взаємозв'язок між

компонентами мотиваційно-поведінкового комплексу дають підстави говорити, що поведінка військовослужбовця – не випадковий набір реакцій чи імпульсів, а системна, відносно стійка структура, в якій один компонент може «підтримати» інший у складних умовах, або ж – за необхідності – «зменшити» його вплив задля збереження загальної цілісності поведінки.

Переконаність є однією з провідних рис особистості, у якій поєднується активний прояв усіх компонентів свідомості. Це стійке переконання, позбавлене сумнівів, сформована впевнена позиція. Саме переконаність надає діяльності людини чіткого спрямування, формує віру у власні можливості та забезпечує готовність долати будь-які труднощі на шляху до досягнення суспільно важливих цілей.

Переконаність визначає спрямованість свідомості та є ключовим стимулом дій і вчинків військовослужбовців. Вона сприяє формуванню високого рівня моральних, психологічних і військово-професійних властивостей, оскільки особисті переконання поглиблюють психологічні характеристики та визначають зміст психічної діяльності, насамперед спрямованість свідомості. Моральні переконання виконують важливу регуляторну функцію щодо потреб військовослужбовця, впливаючи на їхній зміст і орієнтацію. Вони формують ідеали, а також впливають на розвиток почуттів і вольових якостей особистості. Високий рівень моральних почуттів, таких як патріотизм, та вольових рис, як-от рішучість, мужність і наполегливість, виникає під впливом світоглядних переконань. Наприклад, дисциплінованість, яка є моральною якістю військовослужбовця, завдяки світогляду стає усвідомленою і дієвою, демонструючи готовність до ефективного виконання бойових завдань.

Таким чином, усі морально-бойові властивості взаємозалежні, доповнюють одна одну та визначають МПС особового складу. Крім того, МПС можна визначити як рівень моральної готовності, психологічної стійкості та військово-професійної спроможності особового складу ефективно виконувати покладені завдання за будь-яких умов. У такому розумінні МПС передбачає систематичний і цілеспрямований вплив на свідомість та всі складові психіки військовослужбовців – від моральних цінностей до базових навичок і уявлень, що дає змогу зробити виконання завдань більш ефективним і водночас диференційованим за методами реалізації. Морально-психологічне забезпечення у Силах оборони України, сукупно з оперативним, технічним, тилловим і медичним, є об'єктивною необхідністю і чинником підтримання боєготовності та боєздатності підрозділів.

З цього погляду МПС, який виступає і як об'єкт, і як показник ефективності МПЗ, є динамічною складовою морально-психологічного потенціалу, внутрішніх духовних сил військовослужбовців та рівня їхньої мобілізованості для виконання конкретного бойового завдання. Він також виступає основним морально-психологічним чинником досягнення перемоги.

МПС та його окремі елементи вирізняються певним змістом та спрямованістю і виявляються через рівень згуртованості військовослужбовців на рівні підрозділу, військової частини та з'єднання, готовність особового складу виконувати покладені завдання, а також через стійкість і ступінь розвитку цього стану.

Крім того, ці складові відображаються в поточних оцінках, ставленні, емоційній стабільності військовослужбовців та їхній готовності виконувати різноманітні бойові завдання. Це дає змогу виокремити додаткові характеристики МПС, пов'язані з його змістом, спрямованістю, спільністю, стійкістю, рівнем сформованості та динамікою. Варто зазначити, що багато дослідників визначають МПС особового складу як комплекс моральних, політичних, правових, військово-професійних, естетичних та культурних цінностей, потреб і інтересів, цілей, поглядів і переконань, оцінок та життєвих позицій військовослужбовців, які формують їхню морально-психологічну готовність, незважаючи на труднощі та обмеження, що виникають під час підготовки та ведення бойових дій. Рівень сформованості МПС відображає фактичне ставлення військовослужбовців до бойових обставин та подій

військового, політичного й морального характеру. Він слугує показником того, наскільки особовий склад засвоїв моральні цінності та культурні традиції народу, суспільства і держави. Особливості змісту МПС та переважання окремих його складових у певний період визначають його спрямованість у конкретних умовах діяльності військовослужбовців.

МПС може бути дотичним як до усього особового складу (підрозділу, військової частини, з'єднання), так і до окремих груп чи певних категорій військовослужбовців. Тому важливою характеристикою МПС є рівень його єдності та узгодженості серед особового складу.

Обговорення

Наразі дослідження, оцінювання, прогнозування та формування МПС є важливим теоретичним і практичним завданням, що потребує подальшого ґрунтовного аналізу та глибокого наукового осмислення. Аналіз практичних методів планування та реалізації заходів МПЗ у ЗСУ, НГУ та інших складових сектору безпеки і оборони свідчить про наявність низки проблем, що ускладнюють формування належного МПС особового складу. Виявлені розбіжності в підходах, відмінність трактування ключових понять і неузгодженість окремих елементів роботи формують організаційну невизначеність, яка негативно впливає на якість та результативність заходів, спрямованих на підвищення морально-психологічної стійкості військовослужбовців.

Слід наголосити, що здатність діяти в умовах екстремальної ситуації є одним із ключових чинників, що забезпечує особисту безпеку військовослужбовця та результативність роботи підрозділу загалом. Це свідчить про важливість цілеспрямованого формування у військовослужбовців належного МПС, психологічної підготовленості та стійких умінь безпечної поведінки в умовах підвищеного ризику.

Проблема визначення та оцінки рівня психологічної готовності особового складу, особливо під час виконання завдань підвищеної небезпеки, є надзвичайно важливою для Сил безпеки і оборони України. Від цієї готовності значною мірою залежить як результативність професійної діяльності військових, так і їхня особиста безпека. Тому формування, оцінювання та прогнозування психологічної підготовленості до дій у екстремальних ситуаціях розглядаються як провідні напрями роботи з військовослужбовцями, що охоплюють професійно-психологічний відбір, підготовку та заходи МПЗ.

У навчально-методичному посібнику з організації психологічної підготовки у ЗСУ визначено: «Психологічна підготовка особового складу – цілісний і організований процес формування у військовослужбовців психічної стійкості і психологічної готовності до дій у бою, у складних і небезпечних умовах, в обстановці, що різко змінюється, під час тривалої нервово-психічної напруги, подолання труднощів, пов'язаних із виконанням військового обов'язку в мирний і воєнний час» (Клочков, 2023, с. 11).

Під час тренувань, в яких формується психологічна готовність особового складу, важливу роль відіграють як теоретичні знання, так і практичні елементи професійної підготовки. Вони сприяють особистісному розвитку військовослужбовця, зміцненню його стійкості до тривалих психічних і фізичних навантажень, здатності пристосовуватися до екстремальних умов та приймати виважені рішення навіть за мінімального впливу емоцій.

Отримані результати дослідження узгоджуються з положеннями, представленими у працях вітчизняних науковців, які розглядають МПЗ як системний і динамічний процес формування готовності військовослужбовців до виконання завдань у складних умовах. Зокрема, підтверджено висновки про провідну роль емоційно-вольової стійкості, психологічної готовності та здатності до саморегуляції в структурі МПС особового складу. Аналогічні підходи до розуміння змісту та механізмів формування психологічної готовності військовослужбовців обґрунтовано і в роботі О. М. Кокуна та співавторів (Кокун, Мороз, Пішко, та Лозінська, 2021).

Формування морально-психологічної стійкості та готовності особового складу до виконання бойових завдань є одним із пріоритетних напрямів підготовки військовослужбовців. Планомірне формування їхньої комплексної готовності до професійної діяльності в небезпечних умовах, а також її оцінювання й контроль здійснюються в межах заходів МПЗ у поєднанні з базовою загальновійськовою підготовкою, яка створює необхідне підґрунтя для розвитку професійних, психологічних і моральних якостей особового складу. Така підготовка має безперервний характер, здійснюється як у період відновлення боєздатності підрозділів, так і протягом усього строку проходження військової служби, що є важливим чинником підтримання належного рівня МПС військовослужбовців.

Положення, висвітлені у ході дослідження, також узгоджуються з результатами робіт зарубіжних авторів, які розглядають МПЗ як визначальний чинник підтримання боєздатності та психологічної стійкості військ. У працях Р. Bartone (2006) обґрунтовано значення психологічної витривалості (*hardiness*) та згуртованості підрозділу як основи адаптації військовослужбовців до стресових і бойових умов. Дослідження D. Grossman (2009) підкреслюють роль цілеспрямованої психологічної підготовки у формуванні готовності до дій в умовах загрози життю та невизначеності. Аналогічні підходи відображено як у вітчизняних стандартах психологічної підготовки (прийнятих з урахуванням стандартів НАТО та набутого практичного досвіду у ході ведення російсько-української війни), так і у впроваджених військових стандартах країн НАТО:

– СТІ 000А.22А Психологічна підготовка (система індивідуальної підготовки), затверджений наказом Генерального штабу ЗСУ № 39 від 21.03.2019 (Стандарт СТІ 000А.22А, 2019);

– СТІ 000Г.22Л Психологічна підготовка (навчальний курс), затверджений наказом Генерального штабу ЗСУ № 39 від 21.03.2019 (Стандарт СТІ 000Г.22Л, 2019);

– STANAG 2564 – Перспективне збереження психічного здоров'я (Forward mental health care) (STANAG 2564, б. д.);

– STANAG 2568 – Гострі стресові розлади (Acute stress disorders) (STANAG 2568, б. д.),

– STANAG 2569 – Психологічне управління потенційними травматичними подіями (Psychological management of potential traumatic events) (STANAG 2569, б. д.) тощо.

Емоційно-вольова готовність військовослужбовця до виконання завдань у бойових умовах є одним із провідних чинників створення оптимального МПС особового складу та загальної готовності підрозділу до дій в умовах ризику. Серед основних складників системи формування морально-психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань виділяють, зокрема, такі:

– оцінювання та діагностика особистісних якостей військовослужбовця;

– підготовка, спрямована на розвиток регуляційних механізмів на трьох рівнях: мотиваційно-ціннісному, цільово-орієнтаційному та операційно-виконавчому – відповідно до найменш сформованого компонента готовності;

– супровід особового складу у процесі професійної діяльності з метою підтримання оптимального МПС.

Важливими індикаторами сформованої морально-психологічної готовності можна вважати:

– потребу в досягненні соціального престижу й поваги з боку інших;

– відчуття можливості повністю розкрити власний потенціал у цій професійній діяльності;

– здатність оперативно й обґрунтовано ухвалювати службово-бойові рішення, дотримуючись установлених норм і зважаючи на реальну обстановку, а також уміння реально оцінювати рівень власної підготовленості;

– піднесення, вольову активність та психологічну готовність до діяльності;

– здатність підтримувати ситуативну емоційно-вольову стійкість і зберігати адаптивну рівноваженість дій у разі зміни обстановки або зростання її екстремальності, готовність до ризику.

Динаміка МПС особового складу показує, як змінюються його показники під час виконання завдань. До виконання завдань, під час їхньої реалізації та після завершення у військовослужбовців можуть формуватися різні рівні готовності, що проявляються залежно від конкретної ситуації та особливостей покладених завдань. С. А. Волошко у своєму дослідженні довів, що стан морально-психологічної готовності військовослужбовців для виконання складних завдань у надзвичайних умовах має змінну, гнучку структуру, здатну адаптуватися до умов обстановки.

Механізм становлення такого стану характеризується як послідовність взаємопов'язаних процедур і дій, що забезпечують поступове зростання стійкості, адаптивності та ефективності діяльності особового складу:

– виникнення та формування внутрішньої налаштованості військовослужбовця на певну поведінку, його мобілізованість до активних і доцільних дій визначаються усвідомленням завдання, відчуттям відповідальності, прагненням досягти успіху та плануванням послідовності майбутніх дій;

– самоствердження є активним процесом цілеспрямованої взаємодії військовослужбовця з безпосереднім оточенням (мікрогрупою підрозділу), проявом прагнення виявити індивідуальність, здобути визнання та знайти своє місце у структурі підрозділу й сфері діяльності. Самореалізація, будучи однією з фундаментальних соціальних потреб, виступає важливим чинником особистісного та професійного розвитку військовослужбовця;

– проходження військової служби передбачає безперервні кадрові переміщення військовослужбовця – від моменту призначення до звільнення, що супроводжується значною мобільністю та нестабільністю службових умов. Така постійна динаміка впливає на МПС військових: з одного боку, вона сприяє розвитку витривалості до стресу й уміння підтримувати дисципліну, а з іншого – може провокувати підвищену тривожність, втрату мотивації і виникнення психологічних труднощів. Тому ефективне забезпечення морально-психологічної стійкості особового складу має здійснюватися з огляду на ці специфічні особливості військової служби;

– характеризується чітким усвідомленням завдань, що постають перед військовослужбовцем, та можливих труднощів під час виконання службово-бойових завдань). Військовослужбовець об'єктивно оцінює майбутню діяльність і особливості її виконання в конкретних умовах обстановки, що сприяє адекватній підготовці та психологічній стійкості.

Динаміка МПС особового складу відображає зміну його показників упродовж часу виконання завдань. Перед початком дій, у процесі їхнього виконання та після завершення у військовослужбовців можуть формуватися різні стани готовності, що виявляються відповідно до конкретних умов і характеру покладених завдань.

Багаторазове виконання вправ із поступовим ускладненням умов допомагає військовослужбовцю краще керувати своїм психічним станом і поведінкою. У ході таких тренувань поступово формується стійкий психологічний механізм подолання страху та невпевненості, що позитивно впливає на рівень морально-психологічної готовності особового складу. Один із сучасних підходів до підготовки військовослужбовців було реалізовано підрозділом розвитку та інновацій озброєння у співпраці з компанією «Aspichi». Результатом стала інноваційна навчальна програма, в основі якої – використання VR-фільму, що імітує ситуацію першого бойового зіткнення. Така технологія дає змогу без ризику для життя поринути в максимально наближені до реальних умови, поступово адаптуватися до стресових чинників, зменшити невизначеність і сформувати адекватні поведінкові моделі. Застосування VR сприяє виробленню стійких нейронних зв'язків і підсилює ефективність засвоєння досвіду ще до моменту потрапляння військового на поле бою.

Посилення емоційно-вольового самоконтролю внаслідок поступового звикання до бойових умов зменшує психічне напруження та підвищує впевненість військовослужбовців у власних можливостях. Це дає змогу точніше оцінювати ситуацію, ефективно застосовувати набуті знання й уміння та свідчить про формування належного МПС. Результативність дій у складних умовах визначається тим, наскільки широкою є «зона безпеки» військового – межа, в якій стрес не переходить у дистрес. Психологічна підготовка спрямована на розширення цієї межі, що підвищує стійкість до стресових чинників і підтримує належний МПС особового складу.

Рівень психологічної готовності особового складу зумовлюється низкою чинників, зокрема: розвитком професійно важливих якостей; усвідомленням власної підготовленості та наявного досвіду дій у складних умовах; здатністю мобілізувати внутрішні ресурси для виконання більш складних завдань; громадянською зрілістю; емоційною стабільністю й умінням контролювати себе; вірою у власні можливості та підтримку побратимів; швидкістю реагування, рішучістю та наполегливістю; здатністю правильно психологічно налаштуватися та формувати оптимальний внутрішній стан для діяльності; а також мотивацією й прагненням досягати визначених цілей, адекватно оцінюючи їхню реальність.

Висновки

За результатами проведеного теоретичного аналізу розкрито основні чинники, що впливають на формування МПС військовослужбовців, серед яких визначальними є рівень професійної підготовленості, психологічна стійкість, моральні переконання, згуртованість військових колективів та ефективність системи МПЗ. Виявлено ключові проблеми й сучасні тенденції у цій сфері, зокрема фрагментарність підходів до організації морально-психологічної підтримки, потребу в удосконаленні нормативно-методичного забезпечення, а також зростання ролі психологічної готовності особового складу в умовах інтенсивних бойових і інформаційних впливів. Обґрунтовано шляхи підвищення ефективності морально-психологічної підтримки особового складу, що передбачають інтеграцію заходів МПЗ із базовою загальновійськовою підготовкою, посилення міжвідомчої взаємодії та впровадження сучасних, зокрема міжнародно апробованих, підходів до роботи з особовим складом в умовах сучасних безпекових викликів.

Список використаних джерел

Варій, М. Й. (1996). *Морально-психологічний стан військ, його оцінка та підтримка на високому рівні: монографія*. Львів: ВВП ДУ «ЛП»

Доктрина з планування розвитку в Національній гвардії України. Наказ № 150 (2023) (Україна)

Клочков, В. (Ред.). (2023). *Організація психологічної підготовки у Збройних Силах України: навч.-метод. посіб.* Київ: НДЦ ГП ЗС України

Коқун, О. М., Мороз, В. М., Пішко, І. О., & Лозінська, Н. С. (2021). *Формування психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до виконання завдань за призначенням під час бойового злагодження: метод. посіб.* Київ: 7БЦ

Мась, Н. М. (2017). Методика оцінки морально-психологічного стану особового складу ЗСУ в особливий період. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Військово-спеціальні науки*, 2(37), 31–34

Мірошник, З. М., Остапчук, О. Є., Шаповал, І. М., Гапоненко, Л. О., Горбачова, О. Ю., Туркова, Д. М., Михайленко, О. Ю., Чаркіна, О. А., Великодна, М. С., Свірська, Ж. М., Лисечко, М. В., Давоян, Є. Е., Депутатов, В. О., & Маєр, Ю. В. (2019). *Особистісна зрілість як проблема сучасної психології. Том 1: колективна монографія* (З. М. Мірошник, Ред.). Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов

Московчук, Ю. А. (1997). *Методика оцінки морально-психологічного стану частин і підрозділів Збройних Сил України*. Вінниця: ВПСУ

Панок, В. Г., Рибалка, В. В., Шандрук, С. К., Романовська, Д. Д., Предко, В. В., Горленко, В. М., Сосновенко, Н. В., Марухіна, І. В., & Кондратюк, А. А. (2023). *Методики психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах війни: практ. посіб.* (В. Г. Панок, Ред.). Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи

Положення про організацію роботи з особовим складом у Національній гвардії України. Наказ № 515 (2021) (Україна)

Приходько, І. І. (2015). Психологічні особливості службово-бойової діяльності військовослужбовців Національної гвардії України при проведенні Антитерористичної операції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*, 2, 35–39. http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_vsn_2015_2_11

Приходько, І. І., Волошко, С. А., Гунбін, К. Ю., & Воробйов, В. І. (2019). Особливості нормативно-правового регулювання морально-психологічного стану військовослужбовців сектору безпеки та оборони України. *Честь і закон*, 2(69). 95–104. DOI: 10.33405/2078-7480/2019/2/69/177934

Про національну безпеку України. Закон України № 2469-VIII (2018) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

Стандарт СТИ 000А.22А. Психологічна підготовка (система індивідуальної підготовки). Наказ Генерального штабу ЗСУ № 39 (2019) (Україна)

Стандарт СТИ 000Г.22Л. Психологічна підготовка (навчальний курс). Наказ Генерального штабу ЗСУ № 39 (2019) (Україна)

Bartone, P. T. (2006). Resilience under military operational stress: Can leaders influence hardiness? *Military Psychology*, 18, 131–148

Grossman, D. (2009). *On killing: The psychological costs of learning to kill in war and society*. New York: Back Bay Books

STANAG 2564 – Перспективне збереження психічного здоров'я (Forward mental health care) (б. д.)

STANAG 2568 – Гострі стресові розлади (Acute stress disorders) (б. д.)

STANAG 2569 – Психологічне управління потенційними травматичними подіями (Psychological management of potential traumatic events) (б. д.)

References

Bartone, P. T. (2006). Resilience under military operational stress: Can leaders influence hardiness? *Military Psychology*, 18, S131–S148

Doktryna z planuvannia rozvytku v Natsionalnii hvardii Ukrainy [Doctrine of Planning and Development of the National Guard of Ukraine]. Nakaz № 150 (2023) (Ukraine) [in Ukrainian]

Grossman, D. (2009). *On killing: The psychological costs of learning to kill in war and society*. New York: Back Bay Books

Generalnyi shtab Zbroinykh Syl Ukrainy (2019). *Standart STI 000A.22A. Psykholohichna pidhotovka (systema indyvidualnoi pidhotovky)* [Standard STI 000A.22A. Psychological training (system of individual training)]. Nakaz № 39 (Ukraine) [in Ukrainian]

Generalnyi shtab Zbroinykh Syl Ukrainy (2019). *Standart STI 000H.22L. Psykholohichna pidhotovka (navchalnyi kurs)* [Standard STI 000H.22L. Psychological training (training course)]. Nakaz № 39 (Ukraine) [in Ukrainian]

Klochov, V. (Red.). (2023). *Orhanizatsiia psykholohichnoi pidhotovky u Zbroinykh Sylakh Ukrainy* [Organization of psychological training in the Armed Forces of Ukraine]: Kyiv: NDTs HP ZS Ukrainy [in Ukrainian]

Kokun, O. M., Moroz, V. M., Pishko, I. O., & Lozinska, N. S. (2021). *Formuvannia psykholohichnoi hotovnosti viiskovosluzhbovtsiv viiskovoi sluzhby za kontraktom do vykonannia zavdan za pryznachenniam pid chas boiovoho zlahodzhennia* [Formation of psychological readiness of contract servicemen to perform tasks during combat training]. Kyiv: 7BTs [in Ukrainian]

- Mas, N. M. (2017). *Metodyka otsinky moralno-psykholohichnoho stanu osobovoho skladu ZSU v osoblyvyyi period* [Methodology for assessing the moral and psychological state of the personnel of the Armed Forces of Ukraine in a special period]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya: Viiskovo-spetsialni nauky*, 2(37), 31–34 [in Ukrainian]
- Miroshnyk, Z. M., Ostapchuk, O. Ye., Shapoval, I. M., Haponenko, L. O., Horbachova, O. Yu., Turkova, D. M., Mykhailenko, O. Yu., Charkina, O. A., Velykodna, M. S., Svirskaya, Zh. M., Lysechko, M. V., Davoian, Ye. E., Deputatov, V. O., & Maier, Yu. V (2019). *Osobystisna zrilist yak problema suchasnoi psykholohii* [Personal maturity as a problem of modern psychology] (Z. M. Miroshnyk, Red., Tom 1). Kryvyi Rih: Vyd. R. A. Kozlov [in Ukrainian]
- Moskovchuk, Yu. A. (1997). *Metodyka otsinky moralno-psykholohichnoho stanu chastyn i pidrozdiliv Zbroinykh Syl Ukrainy* [Methodology for assessing the moral and psychological state of units and subdivisions of the Armed Forces of Ukraine]. Vinnytsia: VPSU [in Ukrainian]
- NATO Standardization Office. (n.d.). STANAG 2564 – Forward mental health care
- NATO Standardization Office. (n.d.). STANAG 2568 – Acute stress disorders
- NATO Standardization Office. (n.d.). STANAG 2569 – Psychological management of potential traumatic events
- Panok, V. H.; Rybalka, V. V., Shandruk, S. K., Romanovska, D. D., Predko, V. V., Horlenko, V. M., Sosnovenko, N. V., Marukhina, I. V., & Kondratiuk, A. A. (2023). *Metodyky psykholohichnoho suprovodu uchasnykiv osvithnoho protsesu v umovakh viiny* [Methods of psychological support for participants in the educational process in wartime] (V. H. Panok, Red.). Kyiv: UNMT's praktychnoi psykholohii i sotsialnoi roboty [in Ukrainian]
- Polozhennia pro orhanizatsiiu roboty z osobovym skladom u Natsionalnii hvardii Ukrainy [Regulations on the organization of work with personnel in the National Guard of Ukraine]. Nakaz № 515 (2021) (Ukraine) [in Ukrainian]
- Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy [On the national security of Ukraine]. Zakon Ukrainy № 2469-VIII (2018) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian]
- Prykhodko, I. I. (2015). *Psykholohichni osoblyvosti sluzhbovo-boiovoi diialnosti viiskovosluzhbovtiv Natsionalnoi hvardii Ukrainy pry provedenni Antyterrorystychnoi operatsii* [Psychological features of the service and combat activities of servicemen of the National Guard of Ukraine during the Anti-Terrorist Operation]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Viiskovo-spetsialni nauky*, 2, 35–39 [in Ukrainian]
- Prykhodko, I. I., Voloshko, S. A., Hunbin, K. Yu., & Vorobiov, V. I. (2019). *Osoblyvosti normatyvno-pravovoho rehuliuвання moralno-psykholohichnoho stanu viiskovosluzhbovtiv sektoru bezpeky ta oborony Ukrainy* [Peculiarities of regulatory and legal regulation of the moral and psychological state of military personnel of the security and defense sector of Ukraine]. *Chest i zakon*, 2(69). 95–104. DOI: 10.33405/2078-7480/2019/2/69/177934 [in Ukrainian]
- Varii, M. Yo. (1996). *Moralno-psykholohichni stan viisk, yoho otsinka ta pidtrymka na vysokomu rivni* [Moral and psychological state of troops, its assessment and maintenance at a high level]. Lviv: VPI DU “LP” [in Ukrainian]

Summary

PROBLEMS OF FORMING THE MORAL AND PSYCHOLOGICAL STATE OF MILITARY SERVICEMEN OF UNITS OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE

Serhiy Voloshko,
PhD in State Security,
National Academy of the National Guard of Ukraine
Ruslan Vasylenko,
PhD in Philosophy,
National Academy of the National Guard of Ukraine

Introduction. The article examines key problems that affect the formation of the moral and psychological state of military personnel in modern conditions. Particular attention is paid to the analysis of the definition of the concept of moral and psychological state, which is a component of moral and psychological work in the Armed Forces of Ukraine, the National Guard of Ukraine and the set of moral and combat qualities that underlie the moral and psychological state of personnel and determine the behavior of personnel in combat conditions, their influence on the formation of resilience, motivation, and psychological readiness of military personnel to perform combat missions is also outlined.

Purpose of the article. A comprehensive analysis of the problems of forming the moral and psychological state of servicemen of the National Guard of Ukraine, identifying the main factors influencing it, outlining current problems and trends in this area, as well as substantiating ways to increase the effectiveness of moral and psychological support for personnel in the face of modern challenges in the security and defense sector.

Materials and Methods. Existing discrepancies, duplication of provisions, and divergent interpretations of the conceptual framework in the field of moral and psychological support directly affect the process of forming the moral and psychological state of military personnel. Such inconsistencies reduce the quality of interagency cooperation, create obstacles to the implementation of coordinated psychological support measures, and complicate the development of a unified state policy aimed at strengthening the moral and psychological resilience of service personnel.

Results. The article analyzes the current system of work with the personnel of the National Guard of Ukraine and outlines the main problems that arise in the process of forming the moral and psychological state of military personnel. Taking into account the specifics of the tasks assigned to the units of the security and defense sector of the state, the need to improve approaches to moral and psychological support is substantiated and possible ways to increase its effectiveness are identified.

Based on comparative analysis, the article proposes the development of a unified, standardized framework for moral and psychological support across all defense and security institutions. This includes formulating interagency regulations that define uniform principles, terminology, and mechanisms of implementation. Furthermore, establishing interagency coordination units is recommended to harmonize operational standards, align institutional objectives, and ensure coherence in the implementation of moral and psychological support measures.

Conclusions. The results of the study analyzed the main factors influencing the formation of the moral and psychological state of military personnel, including the level of professional preparedness, psychological stability, moral conviction, cohesion of military teams, and the effectiveness of the moral and psychological support system. Key problems and current trends in this area have been identified, in particular, the fragmentation of approaches to organizing moral and psychological support, the need to improve regulatory and methodological support, as well as the growing role of psychological readiness of personnel in conditions of intense combat and information influences. Ways to increase the effectiveness of moral and psychological support for personnel are substantiated, which include the integration of moral and psychological support measures with basic combined arms training, strengthening interagency cooperation, and implementing modern, in particular internationally approved, approaches to working with personnel in the face of modern security challenges.

Keywords: Security and Defense Forces of Ukraine, Armed Forces of Ukraine, National Guard of Ukraine, work with personnel, moral and psychological support, moral and psychological state.

Дата першого надходження рукопису до видання: 04.11.2025